

اسلام و پژوهش های روان شناختی

سال یازدهم، شماره دوم، پیاپی ۲۴، پاییز و زمستان ۱۴۰۴ (ص ۲۰۹-۲۳۰)

رواسازی، اعتباریابی و بررسی ساختار عاملی پرسش نامه حزم (آینده نگری) بر اساس منابع اسلامی

Accreditation, Validation and Investigation of Factor Structure of Discretion Questionnaire Based on Islamic Sources

✍ نوید خاکبازان / استادیار دانشکده روان شناسی دانشگاه ادیان و مذاهب، قم، ایران.

میلاذ شعبانی / کارشناسی ارشد روان شناسی مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، قم، ایران.

✉ Navid khakbazan/ Assistant Professor, Faculty of Psychology and Educational Sciences, University of Religions and Denominations, Qom, Iran n.khakbazan@urd.ac.ir

Milad shabani/ Master's degree from Imam Khomeini Educational and Research Institute, Qom, Iran milad.shabanipsy@gmail.com

Abstract

The present study was conducted with the aim of accreditation, validation, and investigation of the factor structure of the Discretion Questionnaire. The present study is a descriptive and survey-type study. A total of 278 students were selected using a stratified random method and completed the original discretion questionnaire (Khakbazan and Rafiei-Honar, 2019). In order to examine the validity of the questionnaire, Cronbach's alpha coefficient, Spearman-Brown split-half, and Guttman split-half were used. Cronbach's alpha coefficient in the test and retest stages was 0.789 and 0.765 respectively. The Spearman-Brown split-half and Guttman split-half coefficients were 0.858 and 0.856 respectively. Principal component analysis using Varimax rotation showed that the discretion scale (by removing 25 questions with low factor valence) consists of 4 factors: identity, time course, conscious action, and self-control. In summary, the present study showed that

چکیده

پژوهش حاضر با هدف رواسازی، اعتباریابی و بررسی ساختار عاملی پرسش نامه حزم (آینده نگری) انجام شده است. پژوهش حاضر، پژوهشی توصیفی و از نوع مطالعات پیمایشی به شمار می رود. تعداد ۲۷۸ نفر از دانشجویان با استفاده از روش تصادفی طبقه ای انتخاب شده و پرسش نامه اولیه حزم را تکمیل کردند. به منظور بررسی اعتباریابی پرسش نامه از ضریب آلفای کرونباخ، دونیمه سازی اسپیرمن - براون و دونیمه سازی گاتمن استفاده شد. ضریب آلفای کرونباخ در مرحله آزمون و بازآزمون به ترتیب برابر با ۰/۷۸۹ و ۰/۷۶۵ بود. ضرایب دونیمه سازی اسپیرمن - براون و دونیمه سازی گاتمن نیز به ترتیب برابر بود با ۰/۸۵۸ و ۰/۸۵۶. تحلیل مؤلفه های اصلی با استفاده از چرخش واریماکس نشان داد که مقیاس حزم (با حذف ۲۵ سؤال با بار عاملی پایین) از ۴ عامل کیاست، سیر زمانی، اقدام آگاهانه و خودمهارگری تشکیل شده است. به طور خلاصه، پژوهش حاضر نشان داد که پرسش نامه حزم (آینده نگری) از روایی و اعتبار

the discretion questionnaire has good validity and reliability and can be used to measure foresight. In addition, in this study, "self-control" was identified as one of the factors constituting the discretion construct, along with the previous three factors.

Key words: foresight, discretion, factor analysis, questionnaire, Islamic sources.

مطلوبی برخوردار بوده و می‌تواند به‌منظور سنجش آینده‌نگری مورد استفاده قرار بگیرد. به‌علاوه، در این تحقیق، «خودمهارگری» در کنار عوامل سه‌گانه پیشین، به‌عنوان یکی از عوامل تشکیل‌دهنده سازه آینده‌نگری شناسایی شد.

کلیدواژه‌ها: آینده‌نگری، دوراندیشی، تحلیل عاملی، پرسش‌نامه، منابع اسلامی.

مقدمه

روان‌شناسی از زمانی که پا به عرصه رسمی علمی نهاد، یکی از وظایف خود را بررسی و علت‌شناسی اختلالات و پریشانی‌های روانی انسان‌ها می‌دانست. در واقع، الگوی حاکم بر روان‌شناسی در گذشته بیشتر بر درمان کمبودها و رفع ناتوانی‌ها، آسیب‌ها و ضعف‌ها معطوف بوده (کار، ۱۳۸۷، ص ۵) و از توانمندی‌ها، فضیلت‌ها و بهباشی فرد به‌طور کامل غفلت نموده است (مگیار - مویی، ۱۳۹۱، ص ۲۰). سلیگمن^۱ (۲۰۰۰) به‌عنوان کسی که متوجه این نقیصه شده است، معتقد است توجه انحصاری و بیش از حد بر آسیب‌ها که در رشته روان‌شناسی مسلط شده است، باعث مدلی از زندگی انسانی شده است که فاقد ویژگی‌های مثبت برای یک زندگی غنی است. ویژگی‌هایی از قبیل تجربه‌های ذهنی مثبت، ویژگی‌های شخصی مثبت و نهادهای مثبت، همگی می‌توانند نویدبخش یک زندگی غنی بوده و به جلوگیری کردن از آسیب‌ها کمک کنند؛ آسیب‌هایی که وقتی زندگی بی‌معنا و بی‌ثمر می‌شود، ظاهر می‌شوند. سلیگمن هدف روان‌شناسی مثبت‌گرا را این‌گونه بیان می‌کند: «کشف آنچه زندگی را ارزشمند نموده و سپس ایجاد و پرورش شرایطی که زندگی را ارزشمند می‌سازند» (سلیگمن، ۱۳۹۲، ص ۱۴). انسان‌ها با نگاه مثبت‌گرا دارای سه حوزه اصلی هستند که مهم‌ترین آن، قابلیت‌ها، فضیلت‌ها و نیز توانایی‌هایی است که از فضیلت‌ها حمایت می‌کنند (سلیگمن، ۱۳۸۸، ص ۸)، و می‌توان از ۶ فضیلت نام برد که به‌عنوان ویژگی‌های اساسی مورد تأیید تقریباً تمامی سنت‌های مذهبی و فلسفی تلقی شده و پژوهش‌ها به این نتیجه رسیده است که آنها با هم عقیده منش خوب را به‌دست می‌دهند.

یکی از این فضیلت‌ها که به‌تدریج مورد توجه روان‌شناسان قرار گرفته و در مورد ارزش و اثرات آن سخن‌هایی به میان آمده است، فضیلت میانه‌روی است که شاخه‌ای از آن می‌تواند به شکل آینده‌نگری نشان داده شود (سلیگمن، ۱۳۸۸، ص ۱۷۳). آینده‌نگری یا تصویری که افراد از آینده دارند، زمینه‌های

تعیین اهداف و برنامه‌ریزی را فراهم می‌کند (سگینر، ۲۰۲۳؛ ماساری، ۲۰۲۰). بنابراین آینده‌نگری توانایی تصویرسازی ذهنی از حوادث و رویدادهای احتمالی آینده، یا توانایی فرد در تصویرسازی خلاقانه از احتمالات فرضی آینده است که به فرد کمک می‌کند پیامدهای احتمالی یک فعالیت را قبل از انجام آن در نظر بگیرد، فراتر از نیازهای فعلی قدم بردارد و با سهولت و اطمینان بیشتری به هدف خود دست یابد (مک‌کرمک و هورل،^۱ ۲۰۲۰). به‌علاوه، برخی روان‌شناسان تأکید می‌کنند که معنی‌سازی انسان نه‌تنها در معنادار ساختن اتفاقاتی است که قبلاً رخ داده‌اند، بلکه در تصور آینده‌ای است که فرد و روابط او با دیگران در نظر گرفته می‌شود؛ بنابراین پیشنهاد می‌شود مدل‌های مفهومی معنی‌سازی باید فراتر از تمرکز بر گذشته و حال حرکت کنند (لی و بلانکن‌شیپ،^۲ ۲۰۱۹).

پژوهش‌های متعددی رابطهٔ آینده‌نگری با متغیرهای دیگر را مورد بررسی قرار داده‌اند. نتایج پژوهش‌ها حاکی از آن است که آینده‌نگری با سلامت روان، عوامل اقتصادی، آسیب‌های ناشی از جنگ، نگرش‌های محیطی، لذت و رضایت از زندگی، عوامل مرتبط با سلامتی و عملکرد تحصیلی رابطهٔ معناداری دارد (شعبانی، خاکبازان و دریس، ۱۴۰۱؛ کریملی و سوامالا،^۳ ۲۰۱۵؛ نیارکو و پوناماکا،^۴ ۲۰۱۹؛ هانگ^۵ و همکاران، ۲۰۱۹؛ برکی و پیکو،^۶ ۲۰۱۷؛ سوزانا^۷ و همکاران، ۲۰۱۵؛ ترک‌زاده و کشاورزی، ۱۳۹۴).

مفهوم‌پردازی آینده‌نگری در روان‌شناسی، ریشه در کارهای اولیهٔ برخی روان‌شناسان مانند فرانک^۸ (۱۹۳۹)، اسرائیلی^۹ (۱۹۳۰؛ ۱۹۳۶) و لوین^{۱۰} (۱۹۳۳؛ ۱۹۴۲؛ ۱۹۴۸) دارد که با استفاده از اصطلاحات غیرمشابه («چشم‌انداز زمان» توسط فرانک، «آیندهٔ روان‌شناختی» توسط لوین، و اصطلاحات مختلف مانند «چشم‌انداز آینده»، «روان‌شناسی آینده‌نگرانه» و «نقشه‌های آینده» توسط اسرائیلی) به آن اشاره کرده‌اند. همهٔ پژوهش‌های مذکور، نقش تنظیم‌کنندهٔ آینده‌نگری را مدنظر قرار داده‌اند. بالین‌حال، درحالی‌که تحلیل‌های فرانک و اسرائیلی از کارکرد تنظیم‌کنندگی آینده‌نگری صرفاً نظری بود، لوین

1. McCormack, T. & Hoerl, C.
2. Lee, J. & blankship, B. B.
3. Karimli, L. & Ssewamala, F. M.
4. Nyarko, F. & Punamaki, R. L.
5. Huang, N.
6. Berki, Tamás & Piko, Bettina.
7. Suzanna, So
8. Frank, L. K.
9. Israeli, N.
10. Lewin, K.

(۱۹۴۲؛ ۱۹۴۸) این گزاره را در آزمایش‌هایی که چشم‌انداز زمان را به عملکرد و انگیزه مرتبط می‌کند، آزمایش کرد.

پژوهشگران، آینده‌نگری را در چارچوب‌های مفهومی مختلفی مطرح کرده‌اند. نورمی^۱ (۱۹۹۱) مدل مفهومی آینده‌نگری را دارای سه فرایند می‌داند که عبارت‌اند از: انگیزه، برنامه‌ریزی و ارزیابی. انگیزه، علاقه‌ای است که از طریق توجه کردن به اهداف مشخص می‌شود. برنامه‌ریزی به برنامه‌ها و فعالیت‌هایی گفته می‌شود که فرد برای رسیدن به اهداف خویش به کار می‌برد، و ارزیابی به پیش‌بینی فرد نسبت به دستیابی به اهداف مورد نظر مانند خوش‌بینی اشاره دارد. بنابراین مدل مفهومی نورمی در درجه اول به بازنمایی ذهنی وقایع پیش‌بینی‌شده مربوط می‌شود (نورمی، ۱۹۸۹؛ ۱۹۹۱).

سگینر (۲۰۱۹) مدل نظری سه مؤلفه‌ای را برای آینده‌نگری پیشنهاد می‌دهد و معتقد است آینده‌نگری مشتمل بر سه مؤلفه شناختی، انگیزشی و رفتاری می‌باشد. مؤلفه انگیزشی چهار متغیر را دربر می‌گیرد: ارزش حوزه‌های زندگی آینده، انتظار برای رسیدن به هدف، انتساب کنترل داخلی (توانایی و تلاش) به هدف احتمالی و تأثیر مثبت بر اهداف مرتبط با حوزه‌های مختلف. مؤلفه شناختی نیز از ترکیب حوزه‌های مختلف زندگی (به‌عنوان مثال، شغل، تحصیل و...) به وجود می‌آید و توضیح می‌دهد که فرد چه مقدار به آینده خود از نظر حوزه‌های مختلف فکر می‌کند و نحوه ارتباط فرد با این حوزه‌ها چگونه است. مؤلفه رفتاری شامل دو متغیر است: جست‌وجوی گزینه‌های آینده با راهنمایی، جمع‌آوری اطلاعات و بررسی مناسب بودن آنها، متعهد شدن به یک گزینه خاص (سگینر، ۲۰۱۹؛ ۲۰۰۰؛ ۲۰۰۵).

یکی دیگر از چهارچوب‌های مفهومی آینده‌نگری، مدلی است که توسط جانسون، بلوم و چنگ^۲ (۲۰۱۴) مطرح شده است. آنها تلاش کردند تعاریف مفهومی و عملیاتی قبلی را در یک چارچوب مفهومی همه‌جانبه تلفیق کنند که می‌تواند برنامه‌ها، خدمات و ارزیابی آینده‌نگری به‌عنوان یک هدف برای مداخله در نظر بگیرد. مدل پیشنهادی جانسون و همکارانش یک مدل سه جزئی است که مؤلفه‌های آن عبارت‌اند از: انتظارات، آرزوها و برنامه‌ریزی. انتظارات افکار شخص در مورد آینده را دربر می‌گیرد (به‌عنوان مثال، خوش‌بینی)؛ درحالی‌که آرزوها، اهداف و خواسته‌های فرد برای آینده را شامل می‌شود (به‌عنوان مثال، خودهای ممکن). برنامه‌ریزی شامل آگاهی و توانایی فرد در ایجاد یک برنامه عملیاتی برای دستیابی به اهداف خود است. به‌طور خاص، این مدل شامل یک محور افقی است که

1. Nurmi, J. E.

2. Johnson, S., Blum, R. & Cheng, T.

نشان می‌دهد جهت‌گیری آینده در طول عمر (زمان) توسعه می‌یابد و تحت تأثیر تجربیات اولیه است؛ همچنین شامل یک محور عمودی است که نشان می‌دهد آینده‌نگری تحت تأثیر ویژگی‌های فردی (صلاحیت‌ها) و همچنین عوامل محیطی (فرصت‌ها و محدودیت‌ها) قرار دارد.

از نگاه سلیگمن و پترسون (۲۰۰۴)، آینده‌نگری یک جهت‌گیری شناختی به آینده فردی در یک چهارچوب استدلال عملی و خودکنترلی است که به افراد در جهت رسیدن به اهداف دوردست‌شان (یعنی اهداف بلندمدت‌شان) کمک‌های مؤثری می‌کند. افراد آینده‌نگر، به‌طور حساب‌شده و دوراندیشانه به عواقب تصمیمات و اعمال‌شان توجه می‌کنند و اهداف بلندمدت را برای رسیدن به لذت‌های کوتاه‌مدت قربانی نمی‌کنند و در ذهنشان آنچه را که در مجموع بیشترین رضایت را به دنبال خواهد داشت، نگه می‌دارند. پس به‌طور ضمنی، آینده‌نگری یکی از جنبه‌های مهم شخصیت است که ما را به انجام رفتار در راه صحیح سوق می‌دهد (سلیگمن، ۲۰۰۴، ص ۴۳۸). شعبانی، خاکبازان و دریس (۱۴۰۱) نیز، در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که آینده‌نگری یک مهارت شناختی است که افراد را قادر می‌سازد تا آینده را در نظر بگیرند، پیامدهای احتمالی را بسنجند و از طریق تنظیم و مهار کردن خود، اهداف خود را دنبال کنند و کمتر در معرض آسیب‌های جسمانی و روانی قرار بگیرند (شعبانی، خاکبازان و دریس، ۱۴۰۱).

اخیراً برخی از پژوهشگران آینده‌نگری را بر اساس منابع اسلامی مورد مطالعه قرار داده‌اند. خاکبازان و رفیعی‌هنر (۱۳۹۶) معتقدند که در منابع اسلامی از آینده‌نگری با عنوان حزم یاد شده است. آنها تلاش کرده‌اند که با بررسی منابع اسلامی، مدل مفهومی جدیدی از آینده‌نگری ارائه دهند. پژوهش‌های آنها نشان داد که آینده‌نگری یک سازه سه مؤلفه‌ای است که شامل کیاست، سیر زمانی و اقدام آگاهانه می‌باشد. بر اساس این مدل مفهوم جامع آینده‌نگری عبارت است از مهارت شناختی (کیاست) که فرد با استفاده از ظرفیت‌های گذشته و حال به پیامدهای آینده رویدادها توجه نموده (سیر زمانی) و در زمان حال آگاهانه به اقدامات منطقی (اقدام آگاهانه) روی می‌آورد. سادن دورف و کوربالیس می‌گویند: «سیر در زمان مفهومی روان‌شناختی است برای اشاره به توانایی انسان در تصور کردن صحنه‌های گذشته و آینده؛ به‌طوری‌که گویا اکنون حاضر هستند» (سادن دورف و کوربالیس، ۱۹۹۷، ص ۸۶)؛ از این رو ما می‌توانیم با قدرت ذهن‌مان به سادگی خود را به زمان‌های دیگر انتقال دهیم. اتفاقات زمان‌های متفاوت، فضای بزرگی از آگاهی روزمره ما را اشغال می‌کنند. سفر ذهنی به آینده ممکن است شامل برنامه‌ریزی برخی از رویدادهای خاص باشد (سان دورف و کوربالیس، ۲۰۰۷، ص ۳۳۸).

پرسش‌نامه‌های متفاوتی برای سنجش آینده‌نگری ساخته شده است که می‌توان به پرسش‌نامه آینده‌نگری سگینر و همکاران (حجازی^۱ و همکاران، ۲۰۱۳)، پرسش‌نامه تفکر آینده‌نگر کودکان

مزاچوسکی و ماهی،^۱ (۲۰۲۰) و مقیاس چشم‌انداز زمان آینده برای نوجوانان و بزرگسالان جوان (لیو و هانگ،^۲ ۲۰۱۶) اشاره کرد. اما همان‌طور که ملاحظه می‌شود، پرسش‌نامه لیو و هانگ آینده‌نگری را به صورت کامل نمی‌سنجد، بلکه برخی از ابعاد آن را مدنظر قرار می‌دهد؛ از طرف دیگر دو پرسش‌نامه دیگر علی‌رغم اینکه آینده‌نگری را به صورت کامل و مستقل پوشش می‌دهند، مخصوص گروه سنی خاص کودکان یا نوجوانان هستند و با توجه به تغییرات عمده‌ای که در دوران تحول به خصوص در نوجوانی رخ می‌دهد (دادستان و همکاران، ۱۳۸۶)، استفاده از آنها برای سنجش آینده‌نگری بزرگسالان مناسب نخواهد بود.

تا جایی که محقق جست‌وجو کرده است، تنها مقیاس مستقلی که برای سنجش آینده‌نگری بر اساس فرهنگ ایرانی - اسلامی طراحی شده است، مقیاس حزم بوده و سایر پرسش‌نامه‌های موجود، همگی مبتنی بر فرهنگ غربی و بی‌توجه به منابع اسلامی می‌باشند؛ از این رو با توجه به اهمیت تفاوت‌های فرهنگی در آینده‌نگری (اسپینر، ۲۰۰۶)، هدف پژوهش حاضر رواسازی، اعتباریابی و بررسی ساختار عاملی پرسش‌نامه حزم می‌باشد.

روش پژوهش

روش پژوهش حاضر توصیفی و از نوع مطالعات پیمایشی است. جامعه آماری این پژوهش را کلیه دانشجویان رشته‌های انسانی دانشگاه فارابی قم در سال اجرای تحقیق تشکیل می‌دهند. حجم این جامعه به‌طور تقریبی ۱۰۰۰ نفر می‌باشد. از جدول کرجسی و مورگان^۳ برای انتخاب حجم نمونه استفاده شده است که در این جدول حجم لازم برای نمونه را در جامعه‌ای که ۱۰۰۰ نفر است، ۲۷۸ نفر می‌داند (بیابانگرد، ۱۳۹۰، ص ۱۲۸). از این رو در پژوهش حاضر به روش تصادفی طبقه‌ای ۲۸۰ نفر از دانشجویان مشغول به تحصیل در رشته‌های انسانی دانشگاه فارابی انتخاب و پرسش‌نامه آینده‌نگری اجرا گردید. بر اساس اطلاعات جمعیت‌شناختی ۱۲۵ مرد و ۱۵۵ زن با میانگین سن کل آزمودنی‌ها ۲۳/۷ سال و انحراف معیار ۰/۵۹۹ بود؛ همچنین ۱۶۱ آزمودنی کارشناسی، ۹۲ نفر کارشناسی ارشد و ۲۷ نفر دکترا داشتند که ۲۱۷ نفر آنان مجرد و ۶۳ نفر آنان متأهل بودند.

ابزار پژوهش

پرسش‌نامه اولیه آینده‌نگری با ۹۷ گویه جهت بررسی روایی و اعتبار اولیه بر روی ۳۰ نفر از دانشجویان

1. Mazachowsky, Tessa & Mahy, Caitlin
2. LYU, H. & Huang, X.
3. Krejcie & Morgan

مقطع کارشناسی و کارشناسی ارشد روان‌شناسی، طلاب سطح ۱ و ۲ حوزه علمی و افراد عادی شهر قم اجرا گردید. تعداد ۲ گویه از آن جهت که آلفای کرونباخ را افزایش می‌داد و در نتیجه اعتبار آزمون بالا می‌رفت، حذف گردید. در نتیجه فرم نهایی پرسش‌نامه آینده‌نگری ۹۵ گویه‌ای تهیه شد که از این تعداد، ۳۰ ماده متعلق به کیاست، ۶ ماده متعلق به سیر زمانی و ۵۹ ماده متعلق به اقدام آگاهانه می‌باشد. پرسش‌نامه آینده‌نگری به صورت لیکرت پنج‌درجه‌ای با گزینه‌های کاملاً موافقم=۴، موافقم=۳، نظری ندارم=۲، مخالفم=۱ و کاملاً مخالفم=۰ طراحی شده است. در این مقیاس، به گویه‌های ۲، ۴، ۵، ۷، ۸، ۱۰، ۱۲، ۱۴، ۱۷، ۱۹، ۲۱، ۲۳، ۲۵، ۲۷، ۲۹، ۳۱، ۳۳، ۳۵، ۳۷، ۲۹، ۴۱، ۴۳، ۴۵، ۴۷، ۴۹، ۵۱، ۵۳، ۵۵، ۵۷، ۵۹، ۶۰، ۶۲، ۶۴، ۶۶، ۶۸، ۷۰، ۷۲، ۷۴، ۷۶، ۷۸، ۸۰، ۸۲، ۸۴، ۸۶، ۸۸ و ۹۰ نمره معکوس تعلق می‌گیرد. برای برآورد اعتبار اولیه پرسش‌نامه از بازآزمایی، محاسبه آلفای کرونباخ (ضریب همسانی درونی)، ضریب همبستگی اسپیرمن - براون و ضریب دونیمه‌سازی گاتمن استفاده شد. ضریب آلفای کرونباخ در دو مرحله آزمون و بازآزمون به ترتیب برابر ۰/۸۰۱ و ۰/۷۸۶ به دست آمد. همسانی درونی در مرحله آزمون و بازآزمون بر مبنای ضریب دونیمه‌سازی اسپیرمن - براون به ترتیب ۰/۸۹۱ و ۰/۸۵۸ و بر اساس ضریب دونیمه‌سازی گاتمن ۰/۸۹۱ و ۰/۸۵۲ می‌باشد و همبستگی بین دو نیمه مقیاس برابر ۰/۸۱۸ و ۰/۷۵۱ می‌باشد (خاکبازان و رفیعی‌هنر، ۱۳۹۶).

یافته‌های پژوهش

اعتباریابی: مشخصه‌های آماری گویه‌ها شامل میانگین و انحراف استاندارد هر گویه، همراه با ضریب همبستگی آن با کل مجموعه ۹۵ گویه‌ای (قدرت تشخیص گویه) و ضریب آلفای کرونباخ در صورت حذف هر گویه برآورد شد. ضریب اعتبار کل مجموعه ۹۵ گویه‌ای برابر با ۰/۷۸۶ به دست آمد. همبستگی هر گویه با نمره کل، نشان داد که گویه‌های ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۳۳، ۳۳، ۴۶، ۵۱، ۸۱، ۹۰ و ۹۳ دارای ضریب همبستگی منفی و گویه‌های ۵، ۷، ۱۰، ۱۴، ۱۶، ۱۷، ۲۱، ۲۷، ۳۰، ۳۱، ۳۵، ۳۷، ۴۲، ۴۹، ۵۰، ۵۸، ۶۵، ۷۰، ۷۶، ۷۸، ۸۰، ۸۲، ۸۷، ۹۴ و ۹۵ دارای ضریب همبستگی ضعیف هستند. نتایج تحلیل اعتبار برای مشخص شدن گویه‌های مناسب برای ورود به تحلیل عاملی نشان داد که با حذف ۳۵ گویه ضعیف و منفی، اعتبار مقیاس (آلفای کرونباخ) به حداکثر خود خواهد رسید. بعد از حذف ۳۵ گویه، برای بررسی روایی درونی مقیاس، از روش دونیمه‌سازی استفاده شد. بر اساس نتایج به دست آمده از ضریب آلفای نیمه اول (۰/۷۹۸) و ضریب نیمه دوم (۰/۷۶۵)، ضریب دونیمه‌سازی اسپیرمن - براون برابر ۰/۸۵۸ و ضریب دونیمه‌سازی گاتمن نیز ۰/۸۵۶، همبستگی پرسش‌نامه آینده‌نگری از اعتبار درونی سطح بالایی برخوردار است.

جدول ۱: جایگاه هر گویه از لحاظ آلفای کرونباخ و همبستگی گویه با کل آزمون

گویه‌ها	میانگین آزمون اگر گویه حذف شود	انحراف استاندارد آزمون اگر گویه حذف شود	همبستگی گویه با کل آزمون	آلفای کرونباخ اگر گویه حذف شود
۱	3/4	/63430	/234	/398
۲	1/62	1/19527	/231	/887
۳	2/21	1/7978	/31	/118
۴	2/007	1/18598	/461	/778
۵	3/26	/84098	/289	/208
۶	2/31	1/26521	/192	/688
۷	2/35	1/18037	/339	/488
۸	2/63	1/04742	/512	/187
۹	2/43	1/06421	/231	/208
۱۰	1/9	1/23549	/228	/188
۱۱	3/33	/78781	/388	/488
۱۲	3/0219	/85135	/577	/985
۱۳	2/7993	/89762	/403	/108
۱۴	2/4343	1/12468	/288	/408
۱۵	2/8650	/92978	/309	/938
۱۶	2/2482	1/07438	/412	/938
۱۷	2/3248	1/20756	/258	/478
۱۸	1/8759	1/10904	/479	/398
۱۹	2/4526	1/14815	/502	/818
۲۰	3/1423	/87591	/188	/458
۲۱	2/6788	1/01948	/237	/178
۲۲	2/4635	1/10962	/337	/548
۲۳	2/4526	/99795	/39	/968
۲۴	2/2336	1/17522	/477	/738
۲۵	2/6387	1/09483	/406	/118
۲۶	2/0511	1/11152	/27	/528
۲۷	2/0912	1/22955	/327	/718
۲۸	2/7372	1/02903	/52	/918
۲۹	3/2993	/91279	/221	/028
۳۰	2/2920	1/00300	/348	/898
۳۱	2/6423	1/14025	/36	/278
۳۲	2/2920	1/09049	/152	/958
۳۳	2/1058	1/11587	/196	/308

۳۴	3/0000	/91787	/334	/508
۳۵	2/6387	1/06429	/236	/248
۳۶	2/7956	1/07341	/165	/398
۳۷	2/5511	1/10574	/177	/688
۳۸	2/7482	/97519	/324	/208
۳۹	2/3905	1/14389	/166	/648
۴۰	3/0219	/90150	/311	/068
۴۱	2/4197	1/14632	/402	/278
۴۲	1/0693	/98279	/228	/538
۴۳	2/9635	1/00116	/351	/968
۴۴	2/8066	1/16535	/481	/558
۴۵	2/9453	/85630	/158	/718
۴۶	3/0657	/94310	/18	/218
۴۷	2/5730	1/06740	/272	/928
۴۸	2/9234	/92064	/338	/718
۴۹	1/8577	1/20050	/204	/488
۵۰	2/6788	/95645	/355	/378
۵۱	2/7117	1/00224	/226	/818
۵۲	3/3029	/82065	/175	/508
۵۳	2/5255	1/04885	/184	/558
۵۴	2/1533	1/08530	/506	/298
۵۵	2/3212	1/06859	/226	/048
۵۶	2/6022	/99013	/307	/238
۵۷	2/1934	1/04959	/361	/508
۵۸	1/9015	1/06963	/471	/928
۵۹	2/6241	/99868	/169	/988
۶۰	2/0438	1/09524	/29	/558

همان‌طور که در جدول (۱) مشاهده می‌شود، میانگین و انحراف استاندارد ۶۰ گویه، همبستگی با نمره کل و تأثیر حذف هریک از گویه‌ها در آلفای کرونباخ ارائه شده است. همان‌گونه که مشاهده می‌شود، میان گویه‌ها با نمره کل مقیاس همبستگی‌های معناداری در سطح ($p < 0/01$) در دامنه‌ای از $r = 0/152$ (گویه شماره ۳۲) تا $r = 0/577$ (گویه شماره ۱۲) وجود دارد.

رواسازی: به‌منظور سنجش روایی سازه و برای اینکه مشخص شود ماتریس همبستگی داده‌ها در جامعه صفر نیست و حجم نمونه انتخاب‌شده، متناسب با روش تحلیل عاملی می‌باشد، پیش از اجرای تحلیل عوامل، از آزمون کرویت بارتلت و کفایت نمونه‌برداری به روش KMO استفاده شد.

جدول ۲: آزمون بارتلت و کفایت نمونه‌برداری

نتایج	آماره‌ها	
۰/۷۸۶	کفایت نمونه‌برداری به روش KMO	
۶۱۹۲	خی دو	آزمون کرویت بارتلت ^۱
۱۷۷۰	درجه آزادی	
.000	سطح معناداری	

همان‌طور که در جدول (۲) مشاهده می‌شود، شاخص کفایت نمونه‌برداری برابر با ۰/۷۸۶ بوده و در نتیجه آزمون کفایت نمونه نشان می‌دهد که حجم نمونه مورد نظر برای تحلیل عوامل مناسب است. همچنین نتایج آزمون کرویت بارتلت با درجه آزادی ۱۷۷۰ و مجذور کای ۶۱۹۲ در سطح ۰/۰۰۰۱ معنادار است؛ بنابراین ماتریس همبستگی داده‌ها برای تحلیل عاملی دارای اطلاعات معنی‌دار است (سرمد و دیگران، ۱۳۷۶، ص ۲۷۰). به عبارت دیگر، ماتریس همبستگی متغیرها، ماتریس واحدی نیست و می‌توان بر پایه این داده‌ها، به استخراج عامل‌ها اطمینان کرد.

روش تحلیل عاملی اکتشافی

به منظور شناسایی، تعیین و تحلیل عوامل تشکیل‌دهنده مقیاس، از روش تحلیل عاملی به روش «مؤلفه‌های اصلی»^۲ و «چرخش واریماکس»^۳ به همراه «بهنجارسازی»^۴ کایرز^۵ استفاده شد. از آنجا که هدف تحلیل عاملی در روان‌شناسی و علوم اجتماعی، تبیین و توجیه همبستگی‌های مشاهده‌شده است؛ به این معنا که عامل‌ها باید معین و تفسیر شوند؛ بنابراین راه‌حل‌های چرخش نیافته کارایی ندارند؛ زیرا شناسایی عامل‌هایی که دارای تعداد زیادی بار عاملی هستند دشوار است (مینایی و صدرالسادات، ۱۳۹۳، ص ۷۷). به اعتقاد پژوهشگران در تحلیل‌های عاملی، بار عاملی ۰/۳ نشانگر این است که ۹ درصد از واریانس تبیین شده، به اندازه‌ای است که بتوان بار عاملی را چشمگیر دانست؛ بنابراین در تحلیل‌های عاملی با حجم حداقل ۱۰۰ نفر، بار عاملی ۰/۳ ملاک معقول و مناسبی بوده و معنادار تلقی می‌شود (صدرالسادات، ۱۳۸۰، ص ۱۰۰).

بنابراین به منظور ساده‌تر ساختن و قابل فهم‌تر کردن ساختار عاملی، عامل‌های مذکور انتخاب و چرخش متعامد به شیوه واریماکس بر روی آنها اجرا شد (سرمد و دیگران، ۱۳۷۶، ص ۲۷۱) که نتایج آن

1. Bartlett's Test of Sphericity.
2. Principal Component Analysis.
3. Varimax Rotation.
4. Normalization.
5. Kaiser.

در پی می‌آید. بر این اساس، برای پرسش‌نامه اسلامی آینده‌نگری، تعداد چهار عامل نمایان شد. پس از تعیین تعداد عامل‌های اصلی (۴ عامل)، پیش از آنکه تفسیر شوند، به‌منظور ساده‌تر و قابل فهم‌تر کردن ساختار عاملی، عامل‌های مذکور انتخاب و چرخش متعامد به شیوه واریماکس بر روی آنها اجرا شد که جدول (۳) نمایانگر گویه‌های هر عامل و بار عاملی آنهاست.

جدول ۳: ماتریس مؤلفه‌ها بعد از چرخش

عامل چهارم		عامل سوم		عامل دوم		عامل اول	
بار عاملی	گویه	بار عاملی	گویه	بار عاملی	گویه	بار عاملی	گویه
/517	19	/599	56	/702	91	-/637	28
/515	64	/476	69	/631	61	/546	55
/508	60	/465	79	/625	85	-/492	89
/504	59	/453	71	/607	26	-/442	44
/459	84	/453	73	/590	15	-/420	92
/454	39	/436	75	/554	52	/402	74
/453	25	-/434	66	/546	3	/374	4
/448	45	/427	67	/537	9	-/342	32
/428	29	/349	1	/426	34		
/423	62	/341	41	/417	40		
/413	2	/336	48	/407	63		
/409	43	/333	77	/383	18		
/380	68	/330	38	/380	6		
/368	8	/325	83	/372	24		
/357	57	/322	47	/330	54		
/342	72	/319	20	/304	22		
/334	88	/312	36				
/334	86						
/319	53						

همان‌گونه که جدول (۳) بیان می‌کند، بار عاملی گویه‌ها در طیفی بین ۰/۳۰۴ تا ۰/۷۰۲ قرار دارد و نمایانگر ۴ عامل است. گویه‌های ۴، ۲۸، ۳۲، ۴۴، ۵۵، ۷۴، ۸۹، ۹۲ در عامل اول، گویه‌های ۳، ۶، ۹، ۱۵، ۱۸، ۲۲، ۲۴، ۲۶، ۳۴، ۴۰، ۵۲، ۵۴، ۶۱، ۶۳، ۸۵ و ۹۱ در عامل دوم، گویه‌های ۵۶، ۶۹، ۷۹، ۷۱، ۷۳، ۷۵، ۶۶، ۶۷، ۱، ۴۱، ۴۸، ۷۷، ۳۸، ۸۳، ۴۷، ۲۰ و ۳۶ در عامل سوم و گویه‌های ۲، ۸، ۱۹، ۶۴، ۶۰، ۵۹، ۸۴، ۲۵، ۳۹، ۴۵، ۲۹، ۶۲، ۴۳، ۶۸، ۵۷، ۷۲، ۸۸، ۸۶ و ۵۳ در عامل چهارم قرار می‌گیرد.

بنا بر آنچه در تحلیل عاملی اکتشافی در مورد دسته‌بندی عوامل به‌دست آمد، اولین عامل، کیاست است که با ۸ گویه کمترین تعداد گویه را داراست. دامنه بار عاملی گویه‌های این عامل از ۰/۳۴۲ تا ۰/۶۳۷ است. عامل دوم سیر زمانی است که ۱۶ گویه را به خود اختصاص داده و بار عاملی آنها در

دامنه ۰/۳۰۴ تا ۰/۷۰۲ قرار دارد. عامل سوم اقدام آگاهانه می باشد که دارای ۱۷ گویه است و بار عاملی آنها در دامنه ۰/۳۱۲ تا ۰/۵۹۹ قرار دارد. آخرین عامل خودمهارگری است که بیشترین گویه‌های مقیاس (۱۹ گویه) را داراست. دامنه بار عاملی گویه‌های این عامل از ۰/۳۱۹ تا ۰/۵۱۷ قرار دارد. عوامل مذکور همراه با گویه‌ها در جدول (۴) ثبت شده است.

جدول ۴: مؤلفه‌ها و توصیف واریانس کل

عنوان عامل	گویه	شماره گویه	عامل
کیاست	به همه افراد خوش بینم.	4	عامل اول
	به خوبی دستورات دینی را انجام می‌دهم.	28	
	همراهی کردن با مسئولین مملکت را نوعی دوراندیشی می‌دانم.	32	
	هر روز وقتی را برای حساب و کتاب کردن اعمالم می‌گذارم.	44	
	هم و غم من امور آخرتی است.	55	
	به همه چیز خوش بین هستم.	74	
	همراهی با مسئولین حکومت را نوعی هشجاری می‌دانم.	89	
	اخبار جامعه را به راحتی از دست نمی‌دهم.	92	
سیر زمانی	تمام تصمیماتم برنامه‌ریزی شده است.	۳	عامل دوم
	مشورت کردن را کار بسیار مفیدی می‌دانم.	۶	
	تا از همه جوانب مطمئن نباشم، سفر نمی‌کنم.	۹	
	هیچ کاری را بدون فکر انجام نمی‌دهم.	۱۵	
	مرتب در کارهای مختلف با دیگران مشورت می‌کنم.	۱۸	
	معمولاً در تصمیماتم به اتفاقات گذشته توجه دارم.	۲۲	
	در امور اجتماعی آدم هشجاری هستم.	۲۴	
	سعی می‌کنم تا از جوانب کاری مطمئن نشوم آن را انجام ندهم.	۲۶	
	تا شرایط سفر مهیا نباشد، اقدام به سفر نمی‌کنم.	۳۴	
	هیچ وقت در کارها بی‌گدار به آب نمی‌زنم.	۴۰	
	تمام فعالیت‌های من با آمادگی قبلی است.	۵۲	
	وقت‌هایم را به راحتی از دست نمی‌دهم.	۵۴	
	حتماً قبل از هر کاری، جوانب آن را باید بررسی کنم.	۶۱	
	همیشه دنبال این هستم که در کارهایم با افراد خبره مشورت کنم.	۶۳	
	تمام کارهایم برنامه‌ریزی شده است.	۸۵	
	قبل هر سفر جوانب آن را بررسی می‌کنم.	۹۱	

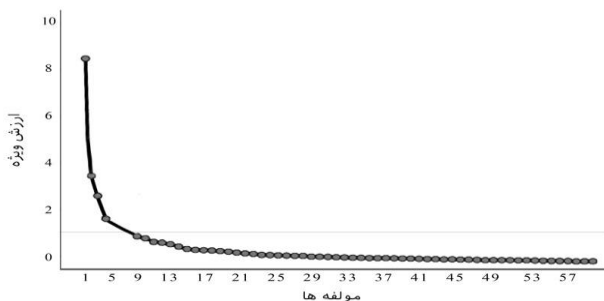
اقدام آگاهانه	خوبی‌های دیگران را سریع جبران می‌کنم.	۱	عامل سوم
	به وعده‌هایی که می‌دهم پایبندم.	۲۰	
	مراقب رفتار و گفتار خودم هستم.	۳۶	
	بهراحتی از هر گفتار و کردار زشتی دوری می‌کنم.	۳۸	
	برایم مشکل است که بر هوس‌هایم غلبه کنم.	۴۱	
	اطرافیانم می‌گویند گفتارم آنها را آزار می‌دهد.	۴۷	
	تلاش می‌کنم سر وقت در محل قرار حاضر شوم.	۴۸	
	دیگران می‌گویند انسان خوش قولی هستم.	۵۶	
	تمام تلاشم این است که بهترین امکانات زندگی را داشته باشم.	۶۶	
	از انجام رفتارهای بی‌ارزش (جلف بودن، پرخوری، پرخوابی و...) اجتناب می‌کنم.	۶۷	
	دیگران مرا انسان باوقاری می‌دانند.	۶۹	
	شکر نعمت‌های خداوند (سلامتی، امنیت و...) یکی از برنامه‌های من است.	۷۱	
	غالباً از گذشته‌های خودم درس می‌گیرم.	۷۳	
	تصمیماتم را قاطعانه عمل می‌کنم.	۷۵	
می‌توانم خودم را در برابر رفتارهای ناپسند کنترل کنم.	۷۷		
برایم مهم است کاری که به من سپرده شده را به موقع انجام دهم.	۷۹		
دیگران مرا آدم دست و دلبازی می‌دانند.	۸۳	عامل چهارم	
اغلب عصبانیتیم را بروز می‌دهم.	۲		
دیگران می‌گویند اهل ریخت و پاشم.	۸		
دیگران می‌گویند انسان عجولی هستم.	۱۹		
دوستانم مرا آدم دمدمی مزاجی می‌دانند.	۲۵		
اطرافیانم می‌گویند هزینه‌های غیر ضروریم زیاد است.	۲۹		
اطرافیانم می‌گویند هر حرفی را به‌راحتی قبول می‌کنم.	۳۹		
قبل از انجام کارها، حوصله فکر کردن ندارم.	۴۳		
کنترل خشمم برایم مشکل است.	۴۵		
دوستانم فکر می‌کنند آدم دمدمی مزاجی هستم.	۵۳		
در مسائل اجتماعی به‌راحتی سرم کلاه می‌رود.	۵۷		
مهم این است که من به خواسته‌هایم برسم، هرچند دیگران به زحمت بیفتند.	۵۹		
به مسائل جامعه کاری ندارم.	۶۰		
از هر چیزی که خوشم بیاید، به هر قیمتی از آن استفاده می‌کنم.	۶۲		
حد و مرز خاصی برای مصرف کردن (غذا، پوشاک و وسایل زندگی) ندارم.	۶۴		
خانواده‌ام معتقدند که کارهایم را به گردن آنها می‌اندازم.	۶۸		
آن‌قدر غرق در امور دنیایی شده‌ام که آخرت را فراموش کرده‌ام.	۷۲		
تحمل افرادی را که با من مخالفت می‌کنند، ندارم.	۸۴		
خودم را در مقابل وسوسه‌ها ناتوان می‌بینم.	۸۶		
در زندگی به‌راحتی فرصت‌ها را از دست می‌دهم.	۸۸		

مشخصه‌های آماری اولیه که بر اساس اجرای تحلیل مؤلفه‌های اصلی (یا روش PC) به‌دست آمد، به همراه مجموع ضرایب چرخش برای رسیدن به بهترین الگو در مؤلفه‌های اصلی مقیاس در جدول (۵) منعکس شده‌اند.

جدول ۵: مؤلفه‌ها و توصیف واریانس کل

مؤلفه	ارزش‌های ویژه اولیه			مجموع ضرایب چرخش فاکتور داده‌شده		
	ارزش ویژه	درصد واریانس	درصد تجمعی	ارزش ویژه	درصد واریانس	درصد تجمعی
1	8/47	13/875	13/875	8/79	14/723	14/723
2	3/67	11/231	25/106	62/3	11/537	26/26
3	2/42	9/569	34/675	2/47	9/814	36/704
4	1/36	7/95	42/625	1/45	8/408	44/482

بر اساس جدول (۵) ارزش‌های ویژه عامل‌ها همگی بزرگ‌تر از یک است و کم‌ترین مقدار ارزش ویژه برابر با $1/45$ به‌دست آمد که با ملاک پیشنهادی کیسر (۱۹۵۸) مطابقت داشت. نتایج بیانگر آن است که استخراج ۴ عامل در مجموع $44/482$ از واریانس کل مقیاس آینده‌نگری را برآورد می‌کند. در این میان عامل یکم با ارزش ویژه $8/47$ در حدود $14/723$ درصد و عامل چهارم با ارزش ویژه $1/45$ در حدود $8/408$ درصد کل واریانس را تبیین می‌کند. عامل‌های یکم تا چهارم به ترتیب $14/723$ ، $11/537$ ، $9/814$ و $8/408$ درصد از کل واریانس متغیرها را برآورد می‌کند که در این میان سهم عامل یکم قابل توجه است. از نمودار صخره‌ای^۱ (شکل ۱) نیز می‌توان استنباط کرد که سهم عامل یکم در واریانس کل متغیرها چشمگیر و از سهم بقیه عامل‌ها کاملاً متمایز است. افزون بر این، از عامل چهارم به بعد نیز شیب نمودار برش یافته و تقریباً هموار می‌شود. بر اساس نظر پژوهشگران «نقطهٔ پرش برای چرخش عامل‌ها، جایی است که شیب خط در نمودار اسکری تغییر پیدا می‌کند» (صدرالسادات، ۱۳۸۰، ص ۱۰۰).

نمودار ۱: نمودار صخره‌ای برای تعیین تعداد عوامل اشیاع شده مقیاس

1. Scree plot

ساختار ساده عامل‌ها به صورت مجموعه گویه‌هایی که به صورت مشترک با یک عامل هم‌بسته‌اند و تشکیل یک زیرمقیاس را می‌دهند، به همراه ضرایب اعتبار و خطای استاندارد اندازه‌گیری هریک از آنها در جدول (۶) نمایش داده شده است.

جدول ۶: ضرایب اعتبار و خطای استاندارد اندازه‌گیری برای عوامل چهارگانه

عامل	تعداد گویه	آلفای کرونباخ	SE
۱	۸	/82	2/67
۲	۱۶	/75	1/58
۳	۱۷	/64	3/04
۴	۱۹	/70	2/42

روش محاسبه آلفای کرونباخ، از دیگر روش‌های بررسی اعتبار درونی مقیاس است. نتایج این بررسی در مورد مقیاس آینده‌نگری نشان می‌دهد ضریب آلفای کرونباخ کل مقیاس برابر ۰/۸۴۷ محاسبه شد. همان‌گونه که جدول (۶) نیز نشان می‌دهد، ضریب آلفای کرونباخ برای چهار عامل کیاست، سیر زمانی، اقدام آگاهانه و خودمهارگری به ترتیب ۰/۸۱۵، ۰/۷۴۳، ۰/۶۴ و ۰/۶۹۸ است. جدول (۷) نیز نشانگر رابطه بین عوامل با یکدیگر است.

جدول ۷: همبستگی بین عوامل و کل مقیاس در سطح $P=0/01$

عوامل	۱	۲	۳	۴
کیاست	۱	/198**	-/249**	-/181**
سیر زمانی		۱	-/161**	-/132**
اقدام آگاهانه			۱	/151**
خودمهارگری				۱

نتایج جدول (۷) بیانگر رابطه نسبتاً قوی عوامل با کل مقیاس است. همبستگی عامل‌ها با یکدیگر کم است که نشان‌دهنده استقلال عامل‌ها از یکدیگر و اعتبار پرسش‌نامه است.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با رواسازی، اعتباریابی و بررسی ساختار عاملی پرسش‌نامه حزم انجام شد. بر اساس اطلاعات به دست آمده، ۳۵ گویه دارای ضریب همبستگی منفی و یا ضعیف بودند و از آنجایی که میان آنها همبستگی معناداری مشاهده نشد، نمی‌توانستند با هم یک عامل را تشکیل دهند و به همین دلیل حذف شدند. پس از حذف آنها ضریب اعتبار مقیاس، افزایش یافت. سازندگان پرسش‌نامه حزم، آن را یک سازه سه مؤلفه‌ای فرض کرده و آنها را تحت عنوان کیاست، سیر زمانی و اقدام آگاهانه نام‌گذاری

کرده بودند (خاکبازان و رفیعی‌هنر، ۱۳۹۶). یافته‌های پژوهش پیش رو بر خلاف اعتقاد طراحان مقیاس اولیه، نشان می‌دهد که این سازه دارای چهار عامل است که عبارت‌اند از: کیاست، سیر زمانی، اقدام آگاهانه و خودمهارگری. از میان این چهار عامل، سه عامل با اندک تفاوتی با عوامل فرض‌شده توسط طراحان هم‌پوشی دارد و عامل چهارم با ترکیب برخی از مقولات عوامل دیگر استخراج شده است.

عامل کیاست با گویه‌هایی هم‌بسته بود که مربوط به هوشیاری به رویدادهای زمان حال، انجام اعمال دینی، بدینی آگاهانه، خوش‌بینی، دستورات دینی، هشیاری حکومت، حساب و کتاب اعمال، امور آخرتی و هشیاری اخبار بودند. با توجه به محتوای گویه‌های مربوطه می‌توان آنها را در سه دسته قرار داد: هشیاری به رویدادهای زمان حال، انجام اعمال دینی و پایبندی به امور آخرتی و بدینی آگاهانه. کیاست به معنای مهارت شناختی توجه به پیامدهای آینده رویدادها می‌باشد (خاکبازان و رفیعی‌هنر، ۱۳۹۶). کیاست مسلزم هشیاری و توجه به رویدادها و شرایط زمان حال می‌باشد؛ زیرا کسی که توجه و هشیاری به زمان حال نداشته باشد، توان تحلیل و پیش‌بینی رویدادها و پیامدهای رویدادها را نخواهد داشت و احتمال دارد خود را در دام خطرات ناگوار اسیر کند. بنابراین یکی از ویژگی‌های افراد آینده‌نگر (حازم) این است که دارای قوه کیاست بوده و از طریق هشیاری به زمان حال، پیامدهای احتمالی رویدادها را پیش‌بینی می‌نمایند. یافته‌ها نشان می‌دهند که عامل کیاست، شامل خوش‌بینی و بدینی آگاهانه نیز می‌باشد. این یافته، با یافته‌های نورمی و سگینر همخوان است. آنها از خوش‌بینی و بدینی آگاهانه، با عنوان امید و ترس یاد کرده‌اند و معتقدند با ارزیابی ارزش مورد انتظار به‌دست می‌آید (پیترریچ، مارکس و بویل، ۱۹۹۳؛ نورمی، ۱۹۹۵؛ سگینر، ۲۰۱۹). همان‌گونه که یافته‌ها نشان می‌دهند، انجام رفتارهای دینی و توجه به امور آخرتی نیز، از مقولات عامل کیاست است. بر اساس نگرش اسلامی، حیات انسان محدود به زندگی دنیوی نبوده و شامل حیات اخروی نیز می‌شود و بین حیات او در این دنیا و اعمال و رفتاری که در این دنیا انجام می‌دهد، با پیامدها و نتایج اخروی آن رابطه وجود دارد. هر حیاتی نیازمند محوری است که تمامی پرسش‌های زندگی در پرتو آن محور، معنا و مفهوم یابد. همین محوریت است که انسان را به‌سوی خود کشانده و اعمال و رفتار او را سازماندهی می‌کند. محوریت زندگی در حیات طبیعه، خداوند است؛ از این‌رو هر آنچه در این مرحله از زندگی از انسان سر می‌زند با محوریت او و برای رضای اوست. هر قدر انسان به این محور پایدارتر باشد، بهره‌مندی او از حیات طبیعه بیشتر است (طباطبایی، ۱۳۷۴). از همین‌رو علامه جعفری (۱۳۷۹) معتقد است کسانی که اعمال دینی را انجام نمی‌دهند و فقط خواستار همین دنیا هستند، تمام تلاش خود را معطوف به دستیابی به آن می‌کنند و طبعاً از آخرت بهره‌ای نخواهند برد (جعفری، ۱۳۷۹). علامه طباطبایی (۱۳۷۴) همچنین می‌نویسد:

برای آدمی یک زندگی حقیقی هست که اشرف و کامل‌تر از حیات و زندگی پست
دنیایی اوست، و وقتی به آن زندگی می‌رسد که استعدادش کامل و رسیده شده
باشد، و این تمامیت استعداد به‌وسیله آراستگی به دین و رفتارهای دینی دست
می‌دهد (طباطبایی، ۱۳۷۴).

به بیان دیگر، افراد با کیاست با توجه به پیامدهای آینده رفتار خود، به اعمال دینی و توجه به امور
آخرتی روی می‌آورند تا زندگی حقیقی را کسب کنند.

از دیگر عوامل استخراج‌شده در پژوهش حاضر، سیر زمانی است. بر اساس طرح اولیه، سیر زمانی
دارای مقولاتی است که عبارت‌اند از: سیر زمانی به گذشته و سیر زمانی به آینده (توجه به آینده و
آمدگی روانی برای آینده) (خاکبازان و رفیعی‌هنر، ۱۳۹۶). یافته‌های پژوهش حاضر نیز با اندکی تغییر،
نتایج مشابهی را نشان می‌دهد. فروم، معتقد است که انسان‌ها با حیوانات تفاوت دارند و به‌صورت
غریزی با طبیعت آمیخته نیستند. از نظر او، انسان‌ها به دلیل توانمندی‌های عقلانی که دارند، می‌توانند
فراتر از طبیعت حرکت کرده و از گذشته و آینده مطلع شوند. او معتقد است که یادگیری باعث می‌شود
که انسان‌ها از رویدادهای گذشته مطلع گشته و خلاقیت، به انسان‌ها کمک می‌کند تا آینده را تصور و
پیش‌بینی کنند (شولتز و شولتز، ۱۳۸۹، ص ۲۰۵). به‌عبارت‌دیگر، اگرچه سفر در زمان تقریباً از لحاظ
فیزیکی امکان‌پذیر نیست، اما حداقل، انسان می‌تواند در ذهن خود سیر زمانی داشته باشد. سفر زمانی
ذهنی، بازسازی ذهنی حوادثی است که در آینده ممکن است اتفاق بیفتد و یا در گذشته اتفاق افتاده
است، و مفهوم سیر زمانی مسئول درک پیوستگی میان گذشته و آینده می‌باشد (سادن دورف و
کوریالیس، ۲۰۰۷، ص ۲۹۹-۳۰۰).

خاکبازان و رفیعی‌هنر (۱۳۹۶) معتقدند که سیر زمانی به گذشته و آینده دو روی یک سکه‌اند؛
بنابراین هرچه افراد بتوانند وقایع گذشته را بهتر یادآوری کنند، رویدادهای احتمالی آینده را به‌صورت
خاص‌تری تصور خواهند کرد (خاکبازان و رفیعی‌هنر، ۱۳۹۶). پسندیده (۱۳۸۸) معتقد است یکی از
شاخص‌های سیر زمانی به آینده، «توجه به آینده» می‌باشد. انسان‌های حازم با توجه به آینده، عاقبت
امور را پیش از هر اقدامی بررسی می‌کنند و گام‌های خود را بر اساس تأمین آینده، تنظیم می‌کنند
(پسندیده، ۱۳۸۸، ص ۱۰۶). از دیگر شاخصه‌های سیر زمانی، آمادگی روانی برای آینده است که شامل
انتظار کشیدن برای فرصت مطلوب و پرهیز از اقدام زود هنگام و همچنین ایستایی هنگام به‌دست آمدن
آن فرصت می‌شود (پسندیده، ۱۳۸۸، ص ۱۰۶). نتایج پژوهش به‌علاوه نشان می‌دهد که گویه‌های
مربوط به مشورت با صاحب‌نظران و احتیاط در عمل نیز، از مقولات عامل سیر زمانی هستند؛ درحالی‌که
در مقیاس اولیه این دو از مقولات عامل کیاست به‌شمار می‌رفتند. در تبیین این یافته می‌توان گفت که
مشورت با دیگران نیز نوعی سیر زمانی است که در آن فردی که اقدام به مشورت با دیگران می‌کند،

فرد دیگری را با خود همراه می‌سازد تا تجربیات گذشته و چشم‌اندازهای آینده را از دیدگاه او نیز نظاره کند تا بتواند ارزیابی دقیق‌تری نسبت به آنها داشته باشد. همان‌گونه که پیش‌تر اشاره شد، یکی از فرایندهای مدل مفهومی نورمی (۱۹۹۱)، ارزیابی است که به پیش‌بینی فرد نسبت به دستیابی به اهداف مورد نظر اشاره دارد، مانند خوش‌بینی (نورمی، ۱۹۸۹؛ ۱۹۹۱). بنابراین مشورت با دیگران باعث می‌شود فرد هرچه دقیق‌تر تجربیات گذشته و وقایع احتمالی آینده را از نظر بگذرانند و آنها را ارزیابی نماید، و از آنجاکه مشورت با دیگران به هدف ارزیابی پیامدها انجام می‌شود، برخی از گویه‌های مشورت با صاحب‌نظران، با گویه‌های مربوط به کیاست نیز همبستگی بالایی نشان می‌دهند. احتیاط را می‌توان هدف سیر زمانی در نظر گرفت. احتیاط که به هنگام مواجهه با عملی که پیامد نامشخصی دارد ظاهر می‌شود، به افراد کمک می‌کند که از شتاب‌زدگی در عمل پرهیز کنند؛ بنابراین فرد سعی می‌کند با سفر ذهنی در زمان خود را در موقعیت فرضی تصور کند و پیامدهای یک رفتار معین را تماشا کند. چنانچه گویه‌های این مقوله نیز بیانگر همین مطلب است (به‌عنوان مثال، سعی می‌کنم تا از جوانب کاری مطمئن نشوم، آن را انجام ندهم). از این رو می‌توان گفت مشورت با صاحب‌نظران و همین‌طور احتیاط، هر دو به منظور ارزیابی رفتار به کار گرفته می‌شوند؛ مضافاً به اینکه، احتیاط در عمل گرچه که یک مؤلفه شناختی است، اما در مقام عمل ظاهر می‌شود، و از آنجایی که در سیر زمانی فرد در ذهن خود به زمان آینده سفر می‌کند و خود را در آن موقعیت خاص تصور می‌کند، واکنش‌هایی را تجربه می‌کند که گویی در همان موقعیت وجود دارد (کپس و مروج، ۲۰۱۶). یکی از این واکنش‌ها، واکنش شناختی به نام احتیاط است. احتیاط نیز به نظر می‌رسد با مقوله آمادگی روانی مرتبط باشد. افراد هنگام تصور کردن رویدادهای احتمالی آینده، خود را به لحاظ روانی برای رویارویی با آنها آماده می‌کنند. با این تبیین به نظر می‌رسد سیر زمانی نقش مهمی در سلامت افراد ایفا می‌کند. سیر زمانی برای اینکه بتواند به سلامت افراد کمک کند، باید دارای شرایطی باشد که در غیر این صورت، می‌تواند باعث بروز برخی اختلالات روان‌شناختی مانند اضطراب و افسردگی شود. داگاس و چاود (۱۳۹۲) معتقدند افراد مبتلا به اضطراب تعمیم‌یافته، در آینده زندگی می‌کنند. در واقع، این افراد به سختی قادر به زندگی در زمان حال هستند. آنها حتی زمانی که سرگرم یک فعالیت لذت‌بخش هم می‌شوند، اغلب از آن لذت نمی‌برند؛ چون به صورت افراطی نگران وقایع گوناگون آینده هستند. بنابراین توجه افراطی نسبت به زمان آینده می‌تواند زمینه‌ساز اختلال اضطراب تعمیم‌یافته باشد (داگاس و رابی چاود، ۱۳۹۲، ص ۲۵). از طرف دیگر، توجه افراطی به زمان گذشته همان‌طور که در افراد مبتلا به اختلال افسردگی دیده می‌شود نیز، می‌تواند خطرناک باشد که به صورت نشخوار فکری ظاهر می‌شود (آلدرمن^۱ و همکاران، ۲۰۱۵). بنابراین

در سیر زمانی هم سیر به گذشته و هم سیر به آینده، هر دو لازم است؛ به علاوه، این سیر باید به گونه‌ای باشد که باعث بی‌توجهی فرد نسبت به زمان حال نشود.

سومین عامل به‌دست‌آمده در این پژوهش، عاملی است که با گویه‌های مربوط به برنامه‌ریزی، مهارگری و نظارت‌گری (در حیطه فردی) و با بدبینی آگاهانه، نیکوکاری، انتخاب آگاهانه دوست، ابراز رأی و عدم افشای راز (در حیطه بین‌فردی) همبستگی دارد. با توجه به محتوای گویه‌ها، این عامل به‌عنوان اقدام آگاهانه نام‌گذاری شده بود (خاکبازان و رفیعی‌هنر، ۱۳۹۶). عامل استخراج‌شده با تغییر اندکی مشابه عامل به‌دست‌آمده از طرح اولیه است.

تفاوت اساسی نتایج پژوهش حاضر با مقیاس اولیه، دستیابی به خودمهارگری به‌عنوان یک عامل مستقل بود. در مقیاس اولیه، خودمهارگری یکی از مقولات اقدام آگاهانه در نظر گرفته شده بود، اما نتایج پژوهش حاضر نشان داد که خودمهارگری یک عامل جدا و مستقل بوده و گویه‌های مربوط به خودمهارگری، هشیاری، احتیاط و درنگ در فکر را دربر می‌گیرد. خودمهارگری، شامل توانایی مهار و تنظیم تعمدی، هشیار، و نیازمند به تلاش تمایلات، رفتارها، افکار و هیجانات خویش به گونه‌ای که مستلزم به تأخیر انداختن برای رسیدن به هدفی سودمندتر و در حد معیارهایی چون آرمان‌ها، ارزش‌ها و انتظارات اجتماعی است (رفیعی‌هنر و همکاران، ۱۳۹۳). با توجه به تعریف ارائه‌شده، همبستگی بین مقولات عامل خودمهارگری روشن می‌شود؛ چراکه در خودمهارگری، فرد باید به زمان حال و امکاناتی که در دست دارد و نیز اهدافی که برای خود متصور است، هشیارانه توجه کرده و در راستای تحقق آن اهداف قدم بردارد. به علاوه در این مسیر، همواره باید احتیاط داشته باشد تا اهداف آنی و در دسترس، او را از رسیدن به هدف نهایی منحرف نکنند. بنابراین روشن می‌شود که این فرایند، با درنگ در فکر و پردازش اطلاعات همراه خواهد بود؛ زیرا خودمهارگری مستلزم انتخاب بین اهداف متأخر سودمند و اهداف آنی، و همچنین انتخاب بین امیال و خواسته‌های متضاد است و در این راه باید دست به مقایسه و ارزش‌گذاری نمود که در نهایت منجر به درنگ در فکر خواهد شد. به عبارت دیگر، فرایند انتخاب بین خواسته‌های متضاد، مستلزم درنگ در فکر است. به علاوه یکی از منابع اصلی تنش، تعارض‌های هشیار و ناهشیار درونی است که به‌صورت انتخاب بین دو میل و انگیزه (انتخاب بین این یا آن) ظاهر می‌شود. تنش باعث واکنش‌های شناختی از قبیل کند شدن فرایند پردازش اطلاعات می‌شود (اتکینسن و همکاران). احتمالاً به دلیل وجود عامل خودمهارگری به‌عنوان یک عامل تنظیم‌کننده است که برخی پژوهش‌ها نشان می‌دهند که افراد آینده‌نگر از سلامت روان بالاتری برخوردارند (شعبانی، خاکبازان و دریس، ۱۴۰۱). به علاوه برخی از پژوهش‌ها نیز حاکی از همبستگی بالای خودمهارگری با سلامت روان است (کابرا و پولگار، ۲۰۰۹).

در این پژوهش برای بررسی اعتبار پرسش‌نامه حزم (آینده‌نگری)، ضرایب آلفای کرونباخ محاسبه شد. نتایج محاسبه آلفای کرونباخ برای چهار عامل به‌صورت جداگانه نشان داد که این مقیاس از همسانی درونی قابل قبولی برخوردار است و روایی آلفای کرونباخ همه زیرمقیاس‌های آن نیز قابل قبول و در دامنه‌ای مطلوب قرار دارد که کوچک‌ترین ضریب آلفای کرونباخ متعلق به عامل سوم و بزرگ‌ترین آن متعلق به عامل اول می‌باشد. به‌علاوه، همسانی درونی کل مقیاس با محاسبه ضریب آلفای کرونباخ مطلوب است. به‌طور کلی نتایج پژوهش نشان می‌دهد که مقیاس حزم در نوع خود از اعتبار و روایی قابل قبولی برخوردار است.

علی‌رغم محدود بودن جامعه مورد مطالعه به دانشجویان رشته‌های علوم انسانی دانشگاه فارابی قم و لحاظ نکردن تفاوت‌های جنسیتی و فرهنگی که باعث محدودیت‌هایی در تعمیم نتایج به گروه‌های مختلف جامعه می‌شود؛ با این حال، به دلیل احراز ویژگی‌های روان‌سنجی و علمی پرسش‌نامه، می‌توان از این مقیاس به‌عنوان ابزاری برای اندازه‌گیری آینده‌نگری در پژوهش‌های مختلف و نیز در گروه‌های مختلف جامعه به‌ویژه دانشجویان مورد استفاده قرار داد.

منابع

- بیابانگرد، اسماعیل (۱۳۹۰). روش‌های تحقیق در علوم تربیتی. تهران: دوران.
- دادستان، پریخ؛ حاجی‌زادگان، مرضیه؛ علی‌پور، احمد و عسگری، علی (۱۳۸۶). اعتباریابی، رواسازی و تعیین ساختار عاملی مقیاس راهبردهای مقابله‌ای نوجوانان. *روان‌شناسی تحولی: روان‌شناسان ایرانی*، ۳(۱۱)، ۱۸۹-۲۰۸.
- پسندیده، عباس (۱۳۸۸). *اخلاق پژوهی حدیث*. تهران: سمت.
- ترک‌زاده، جعفر و کشاورزی، فهیمه (۱۳۹۴). تبیین رابطه آینده‌نگری و عملکرد تحصیلی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی شیراز: سهم واسطه‌گری متغیر جهت‌گیری هدف. *پژوهش در آموزش علوم پزشکی*، ۷(۴)، ۳-۱۲.
- جعفری، محمدتقی (۱۳۷۹). *ایدئال زندگی و زندگی ایدئال*. تهران: مؤسسه تدوین و نشر آثار علامه جعفری.
- خاکبازان، نوید و رفیعی‌هنر، حمید (۱۳۹۶). تبیین سازه حزم (آینده‌نگری) بر اساس اندیشه اسلامی. *معرفت*، ۶۱(۲۴۱)، ۶۱-۷۴.
- خاکبازان، نوید و رفیعی‌هنر، حمید (۱۳۹۸). روایی و اعتبار مقیاس اولیه حزم (آینده‌نگری) بر اساس منابع اسلامی. *روان‌شناسی و دین*، ۱۲(۴۶)، ۵۱-۶۶.
- رفیعی‌هنر، حمید؛ جان‌بزرگی، مسعود؛ پسندیده، عباس و رسول‌زاده طباطبایی، سیدکاظم (۱۳۹۳). تبیین سازه خودمهارگری بر اساس اندیشه اسلامی. *روان‌شناسی و دین*، ۷(۳)، ۵-۲۶.
- سرمد، زهره؛ بازرگان هرنندی، عباس و حجازی، الهه (۱۳۷۶). روش‌های تحقیق در علوم رفتاری. تهران: آگه.
- سلیگمن، مارتین (۱۳۸۸). *شادمانی درونی روان‌شناسی مثبت‌گرا در خدمت خشنودی پایدار*. ترجمه مصطفی تبریزی و همکاران. تهران: دانژه.
- سلیگمن، مارتین (۱۳۹۲). *شکوفایی روان‌شناسی مثبت‌گرا (درک جدیدی از نظریه شادکامی و بهزیستی)*. ترجمه امیر کامکار و سکینه هژبریان. تهران: روان.
- شعبانی، میلاد؛ خاکبازان، نوید و دریس، مهدی (۱۴۰۱). پیش‌بینی سلامت روان بر اساس ویژگی‌های شخصیت و آینده‌نگری (حزم). *روان‌شناسی و دین*، ۱۵(۵۸)، ۲۱۹-۲۳۲.
- شولتز، سیدنی الن و شولتز، دوآن (۱۳۸۹). *نظریه‌های شخصیت*. ترجمه یحیی سیدمحمدی. تهران: ویرایش.
- طباطبایی، سیدمحمدحسین (۱۳۷۴). *المیزان فی تفسیر القرآن*. بیروت: مؤسسه الاعلمی للمطبوعات.

- کار، آلان (۱۳۸۷). *روان‌شناسی مثبت علم شادمانی و نیرومندی‌های انسان*. ترجمه حسن پاشا شریفی و همکاران. تهران: سخن.
- مگیار - مویی، جینا ال (۱۳۹۱). *فنون روان‌شناسی مثبت‌گرا: راهنمای درمانگران*. ترجمه فرید براتی سده. تهران: رشد.
- مینایی، اصغر و صدرالسادات، سیدجلال (۱۳۹۳). *راهنمای آسان تحلیل عاملی*. تهران: سمت.
- Alderman, B. L., Olson, R. L., Bates, M. E., Selby, E. A., Buckman, J. F., Brush, C. J., Panza, E. A., Kranzler, A., Eddie, D. & Shors, T. J. (2015). Rumination in major depressive disorder is associated with impaired neural activation during conflict monitoring. *Frontiers in human neuroscience*, 9, 269. <https://doi.org/10.3389/fnhum.2015.00269>.
- Berki, Tamás & Piko, Bettina (2017). The source of Sport Enjoyment in young athletes in association with their future orientation and satisfaction with life.
- Cabrera, p., Auslander, w. & Polgar, m. (2009). Future Orientation of Adolescents in Foster Care: Relationship to Trauma, Mental Health, and HIV Risk Behaviors. *Journal of Child & Adolescent Trauma*, (2), 271-286.
- Frank, L. K. (1939). Time perspectives. *Journal of Social Philosophy*, 4, 293-312.
- Hejazi, E., Naghsh, Z., Moghadam, A., and Sharifi Saki, Z. (2013). Validation of the Future Orientation questionnaire among Iranian adolescents. *Journal of Educational and Management Studies*, 3(4), 487-491.
- Huang, N., Zuo, S., Wang, F., Cai, P. & Wang, F. (2019). Environmental attitudes in China: The roles of the Dark Triad, future orientation and place attachment. *International journal of psychology: Journal international de psychologie*, 54(5), 563-572.
- Israeli, N. (1930). Some aspects of the social psychology of futurism. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 25, 121-132.
- Israeli, N. (1936a). The psychology of prediction: Judgments relating of the past and future. *Psychological Exchange*, 4, 129-132.
- Israeli, N. (1936b). *Abnormal personality and time*. New York, NY: R.M. McBride & Co. Pu.
- Johnson, S. , Blum, R. & Cheng, T. (2014). Future Orientation: A Construct with Implications for Adolescent Health and Wellbeing. *International journal of adolescent medicine and health*, 26, 10. 1515/ijamh-2013-0333
- Kappes, H, B., Morewedge, C, K. (2016). Mental Simulation as Substitute for Experience. *Social and Personality Psychology Compass*, 10(7), 405-420
- Karimli, L. & Ssewamala, F. M. (2015). Do Savings Mediate Changes in Adolescents' Future Orientation and Health-Related Outcomes? Findings From Randomized Experiment in Uganda. *The Journal of adolescent health: official publication of the Society for Adolescent Medicine*, 57(4), 425-432.
- Lee, J. & blankship, B. B. (2019). An Investigation of Probationary At-Risk Freshmen's Future-Oriented Motivation and Future-Oriented Self-Regulated Learning. *Journal of College Student Retention Research Theory and Practice*, 0(0), 1-23.
- Lewin, K. (1939). Field theory and experiment in social psychology. *American Journal of Sociology*, 44, 868-896. <https://doi.org/10.1086/218177>.
- Lewin, K. (1942/1948). *Time perspective and morale*. In K. Lewin (Ed.), *Resolving social*
- LYU, Houchao & Huang, Xiting (2016). Development and validation of Future Time Perspective Scale for Adolescents and Young Adults. *Time & Society*, 25.
- Marsay, Gloria. (2020). A hope-based future orientation intervention to arrest adversity. *South African Journal of Education*, 40, 1-10.
- Mazachowsky, Tessa & Mahy, Caitlin (2020). Constructing the Children's Future Thinking Questionnaire: A reliable and valid measure of children's future-oriented cognition. *Developmental Psychology*, 56.
- Mccormack, T. & Hoerl, C. (2020). Children's Future Oriented. *Advances in Child Development and Behavior*, 58, 215-253.
- Nurmi, J. (1991). How do adolescents see their future? A review of the development of future orientation and planning. *Developmental Review*. 11(1), 1-59.

- Nurmi, Jari-Erik (1989). Development of Orientation to the Future during Early Adolescence: A Four-Year Longitudinal Study and Two Cross-Sectional Comparisons. *International Journal of Psychology*, 24(1-5), 195-214.
- Nyarko, F. & Punamaki, R. L. (2019). Future orientation of youth with a history of war trauma: a qualitative study in the African context. *Medicine, conflict, and survival*, 35(4), 313-335.
- Oettingen, G., Sevincer, A. T. & Gollwitzer, P. (Eds.). (2018). *The psychology of thinking about the future*. The Guilford Press
- Seginer, R. (2000). Defensive Pessimism and Optimism Correlates of Adolescent Future Orientation: A Domain-Specific Analysis. *Journal of Adolescent Research*, 15(3), 307-26.
- Seginer, R. (2023). Future orientation: Where there is a will there is a way. In S. Mozes & M. Israelashvili (Eds.), *Youth without family to lean on: Global challenges and local interventions* (p. 59-74). Routledge.
- Seginer, R. (2005). Adolescent future orientation: Intergenerational transmission and intertwining tactics in cultural and family settings. In W. Friedlmeier, P. Chakkarath & B. Schwarz (Eds.), *Culture and human development: The importance of cross-cultural research for the social sciences* (p. 208-229). Psychology Press.
- Seginer, R. (2019). Adolescent future orientation: Does culture matter? *Online readings in Psychology and Culture*, 6(1), 5.
- Suzanna, So & Voisin, Dexter & Burnside, Amanda & Gaylord-Harden, Noni. (2015). Future orientation and health related factors among African American adolescents. *Children and Youth Services Review*. 61
- Seligman, M. E. P. & Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology: An introduction. *American Psychologist*, 55(1), 5-14.